

Szabad adatok, védett adatok

Szerkesztette: Szabó Máté és Székely Iván

BME GTK Információ- és Tudásmenedzsment Tanszék,
2005. ALMA MATER 10.

A két ismert adatvédelmi szakember által szerkesztett tanulmánykötet egyfelől a privacy témájával, vagyis az egyén információs önrendelkezésének aktuális kérdéseivel foglalkozik, másfelől pedig azzal, hogy milyen információs garanciái vannak (vagy kellene, hogy legyenek) a közsféra átláthatóságának, ami "a modern demokratikus jogállamok egyik alapkövetelménye." A kötetben egyaránt helyet kaptak elméleti és „empirikus indíttatású” írások, amelyek hazai és külföldi példákon keresztül járják körül a jogi szabályozással, a menedzsmenttel és a technikai kérdésekkel kapcsolatos problémákat. A szerzők között hazai és nemzetközi viszonylatban is neves szakértők mellett gyakorló informatikusok és PhD hallgatók is találhatók.

Szerzői információ:

Galántai Zoltán

Egyetemi docens, a BME Innovációmenedzsment és Technikatörténet Tanszékének tanszékvezető-helyettese, a *Privacy International Advisory Board* tagja és az MTA Jövőkutató Bizottságának titkára.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Galántai Zoltán. „Szabad adatok, védett adatok”.
Információs Társadalom V, 4. szám (2005): 118–122.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.V.2005.4.8>

A folyóiratban közölt művek

*a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.*

Galántai Zoltán

Szabad adatok, védett adatok

Szerkesztette: Szabó Máté és Székely Iván

BME GTK Információ- és Tudásmenedzsment Tanszék, 2005. ALMA MATER 10.

Az ismert angol evolúcióbiológus, Richard Dawkins a „Tudomány, genetika és etika” címmel Tony Blair számára írt feljegyzésében (ami magyarul „Az ördög káplánja” címmel 2005-ben megjelent kötetében található meg) sorra veszi a tudományterületével kapcsolatos legfontosabb problémákat, és eközben nem csupán azt jelenti ki, hogy „a genetika az információtechnológia egyik ága lett”, hanem azt is hozzáteszi, hogy „[m]ost folyik a vita egy országos adatbankról, amelyben minden állampolgár DNS-ujjlenyomatát tárolnák (persze csak a gének egy részéről: a teljes genommal túllőnénk a célon, és rettentően drága lenne). Én nem hiszem, hogy ez egy baljóslatú, »nagy testvéres« elgondolás lenne...”

Hiszen ha valahová betörnek, akkor a rendőrség a ház lakóitól ujjlenyomatot vesz, hogy ki tudja szűrni az elkövetőt, és amennyiben egyszer elterjed majd a DNS-en alapuló azonosítás, úgy ott is ezt a megoldást kell követni, „de ha nincs nemzeti adatbázis, sohan nem akarnák ezt a vizsgálatot”. Igaz ugyan, hogy lennének, akik egy hagyományos ujjlenyomat-adatbázis felállítása ellen is tiltakoznának – mondja Dawkins –, „de hát ennek úgyszincs jelentősége, mivel egy ilyen technológiát alkalmazva „túlságosan sok időt venne igénybe az ujjlenyomatok összevetése. A DNS-ujjlenyomat nem vet föl ilyen nehézségeket”, és az egyetlen érdemi ellenérv az lehetne, hogy DNS-adatbázis segítségével egy féltékeny férj pillanatokon belül kideríthetné, hogy valóban tőle származnak-e a gyerekei. Mivel azonban ezt már most is meg tudja tenni (elég egy kis nyál- vagy vérminta hozzá), az egyetlen különbség annyi, hogy az adatbázisból azt is meg tudnánk állapítani, hogy ha nem ő, akkor ki a tényleges apa (feltéve persze, hogy nem külföldi).

Ez a felfogás persze több szempontból is elgondolkoztató.

Egyfelől azért, mert Dawkins, a digitális technológiák szószólója a jelek szerint soha nem hallott az automatikus ujjlenyomat-azonosító rendszerről (*Automatic Fingerprint Identification System, AFIS*), ami már az 1980-as évek közepén lehetővé tette, hogy a San Franciscó-i nyomozók 33 év helyett alig fél óra alatt kikeressék egy gyilkos ujjlenyomatát a 300 ezer elemet tartalmazó adatbázisból (miként erről a Thomas F. Wilson – Paul L. Woodard szerzőpáros már 1987 áprilisában beszámolt).

Másfelől azért, mert ez a nyilvánvaló tájékozatlanság és az, hogy nem vette a fáradságot adatainak az ellenőrzéséhez, nem gátolta meg Dawkinst abban, hogy ugyanúgy szakértőként adjon tanácsot Tony Blairnek a *privacy* egyes kérdéseivel, mint a genetika várható fejlődésével kapcsolatban.

Végül pedig az is elgondolkoztató, hogy arra hivatkozva támogatja a DNS-ujjlenyomatok adatbázisának kiépítését, hogy az egyszer majd kapóra jöhet, ami viszont azt jelzi, hogy miként a területen bekövetkezett technikai fejlődésről, hasonlóképpen az adatvédelem legalapvetőbb szabályairól sem tud semmit. Némiképp gúnyosan akár azt is mondhatnánk, hogy nem csoda, ha a politikusok nem egyszer meglepően tájékozatlanok – elvégre olykor efféle tanácsokat kapnak olyanoktól, akik ugyan csupán egy meg-

határozott terület elismert szakértői, de azért veszik a bátorságot ahhoz, hogy egy másik szakterület kérdéseire is hozzászóljanak.

Persze olyan esetekre is könnyű példát találni, amikor nem a tanácsadókon múlik a dolog. Simon Éva például arról számol be egy tanulmányában, hogy amikor 2004. szeptember 2-án beírta a *Google* keresőprogramba azt, hogy „adatvédelmi biztos”, akkor az első öt találat közül mindössze egyetlen honlapnak volt adatvédelmi nyilatkozata. Mivel a helyzet ma, egy évvel később is ugyanaz, akár még az is az eszünkbe juthat, hogy cikkéből talán érdemes lenne egy példányt megküldeni az adatvédelmi biztosnak. Már csak azért is, mert mintha Magyarországon az adatvédelmi biztosok általában véve sem tartanák fontosnak a dolgot. Az előző adatvédelmi biztos által létrehozott, mára elhagyottá vált és csupán az 1995., 1996. és 1997. évi jelentéseit tartalmazó, de magát meglehetősen félrevezető módon még mindig „a” hivatalos honlapként feltüntetett honlapon sem található adatvédelmi nyilatkozat.

Az, hogy ez ellen a nem túlságosan szerencsés helyzet ellen érdemes lenne tenni valamit, számomra ugyanolyan nyilvánvaló, mint az, hogy érdemes kissé részletesebben is foglalkozni azzal a kötetel, amelyben Simon Évának „az internetes adatvédelmi nyilatkozatok tartalmi követelményeit” vizsgáló tanulmánya megjelent.

A Szabó Máté és Székely Iván által szerkesztett „Szabad adatok, védett adatok” című kötet a BME Információ- és Tudásmenedzsment Tanszéke által gondozott ALMA MATER sorozatban látott napvilágot. E sorozat kötetei 2001 eleje óta jelennek meg évente két alkalommal, olyan témák köré szerveződve, mint például az intelligens rendszerek hatékonyságának meg a szervezeti kihívásokra adható informatikai megoldásoknak a kérdései, vagy éppen – az általunk tárgyalt esetben – az információs szabadság és az adatvédelem, a személyes adatok és a közadatok kezelése. A szerkesztői előszóban az olvasható, hogy itt „ugyanannak az éremnek a két oldaláról van szó: egyfelől az egyén információs önrendelkezésének biztosításáról, vagyis a személyes magánszféra, a privacy információs vetületéről, másfelől pedig a közszféra átláthatóságának információs garanciáiról, vagyis a modern demokratikus jogállamok egyik alapkövetelményéről, a korszerű információs rezsimek kiindulópontjáról”. Az előszóban is megfogalmazott cél az volt, hogy egyaránt születessenek elméleti, valamint „empirikus indíttatású” művek, és eközben nyíljon lehetőség mind a jogi, mind a menedzsmenttel és a technikai kérdésekkel kapcsolatos problémák körüljárására.

A tanulmányok a kötetben három nagy csoportba vannak besorolva: az első rész az információs szabadság lehetőségeivel és esélyeivel foglalkozik; a második a személyes adatok védelmének különböző aspektusait tárgyalja, a harmadik pedig az adatvédelem egyes technológiai megoldásait. A szerzők között – az ALMA MATER deklarált céljával összhangban – hazai, illetve nemzetközi viszonylatban is neves szakértők mellett gyakorló informatikusok és PhD-hallgatók is vannak, de ez még akkor sem megy a színvonal rovására, ha abban esetről esetre van is némi eltérés, hogy ki milyen igényességű és mennyi magyar vagy idegen nyelvű szakirodalmat használ.

Mivel azonban nem kevesebb mint tizenegy tanulmányról van szó több mint 350 oldal összterjedelemben (és mivel a könyv elolvasását amúgy sem helyettesítheti egy mégoly részletes ismertető sem), a továbbiakban csupán azokat az írásokat emelem ki, amelyek ilyen vagy olyan okokból érdekesek vagy fontosak voltak számomra (noha biztosan lesznek, akik úgy gondolják, hogy a többi is ugyanennyi figyelmet érdemelne).

A Shayne Bownam – Chris Willis szerzőpáros a jövő participatív médiájával kapcsolatban rámutat, hogy az általános vélekedés szerint az internet alig 2%-a tartalmaz használható információt – ez azonban nagyon is félrevezető kijelentés, ugyanis mindenki számára más és más számít hasznos információnak, és persze ugyanez a helyzet akkor is, amikor egy kötet tartalmáról beszélünk.

Én most mindenestre „az információszabadság lehetőségeivel és esélyeivel” kezdem: Székely Iván tanulmánya azt vizsgálja, hogy Közép- és Kelet-Európa újonnan demokratikussá vált rendszereiben mi a helyzet általában véve az információszabadsággal és az átláthatósággal. A szerző következtetése szerint nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy miközben az egyes országok különböző fejlődési utakat futottak be, az információszabadság ellen felhozott kezdeti érvek egyik országban sem bizonyultak megalapozottnak”, ami persze jó hír. Kevésbé jó hír viszont, hogy a törvény önmagában nem elég, és „jogharmonizációra, másodlagos normákra, független ellenőrzésre, a jogszabályok gyakorlati alkalmazására és a jogok társadalmasítására van szükség”, miként ezt – ha máshonnan nem, akkor Székely Iván tanulmányaiból – eddig is tudni lehetett.

A rendszerváltások idején lezajlott változások lényege pedig abban foglalható össze, hogy a pártállami struktúrában a kollektív jogokat tartották elsődlegesnek az egyéni jogokkal szemben, és ezért az információs jogokat nem csupán nem biztosították, de nem is tekintették fontosnak. Mostanra viszont éppen ennek az ellentéte igaz: Székely Iván szembeállítására szerint „amíg a nyugati ideál alapja az autonóm, önrendelkező állampolgár és az átlátható, elszámoltatható állam, addig a kommunista ideál alapja az önrendelkező pártállam és az átlátható, elszámoltatható állampolgár” volt.

Ami viszont nem feltétlenül jelenti azt, hogy a demokráciában minden jól megy: miként ismét csak Székely Iván említi, Brit Columbia (Kanada) korábbi adatvédelmi és információszabadság-biztosa, David Flaherty meglehetősen gúnyosan írja, hogy a politikusok imádják az információszabadságot – mármint *mielőtt* hatalomra kerülnének, illetve *miután* már elveszítették a hatalmukat. És persze ebben a szellemben járnak el, ha tehetik.

Vagy említhetnénk Románia esetét: ott az 1990-es évek elején a sajtó liberalizálódott ugyan, és meghonosodott az angolszász típusú újságírás, de ez végül csupán közjártéknak bizonyult, mert a média belföldi magántulajdonba – méghozzá a kommunista propaganda hagyományait mérvadónak tekintő kör tulajdonába – került, és ez nagyjából véget is vetett a fejlődésnek. (Közbevetőleg: a United Nations University által kiadott „*State of the Future 2005*” című tanulmányban közölt becslés szerint 2004-ben a világ összlakosságának mindössze 17%-a élt szabad sajtóval rendelkező országban.)

A szerző saját legfontosabb megállapításának azt tartja, hogy ahol jól működik a hivatalos ellenőr, ott gyengék az átláthatóságért küzdő civil szervezetek, és vice versa: ha az ellenőr nem jól látja el a dolgát, akkor az NGO-k vállalják át a szerepét. Én viszont inkább azt emelném ki, hogy szerinte „az adatvédelmi biztosnak proaktívan is részt kell vennie a stratégiai döntések meghozatalában”, és a viták moderálása mellett „kezdeményeznie kell a jogrendszerben szükséges változásokat” is.

Székely Iván cikkének komplementer párjaként a kötet szerkesztésében részt vevő másik adatvédelmi szakember, Szabó Máté tanulmánya azt vizsgálja, hogy miként jelenik (vagy nem jelenik) meg „az elektronikus információszabadság a magyar kormányzati portálokon”, és abból indul ki, hogy az elektronikus információszabadság nem tekinthető az

információs szabadság párjának vagy alternatívájának, miután megvalósulása ennek egyfelől az egyik módja, másfelől az egyik biztosítéka, de ennél nem több (és nem is kevesebb). Szabó Máté arra a végkövetkeztetésre jut, hogy noha a kérdéskörrel kapcsolatban nincs kifejezett szabályozás, a közzétételi oldal a magyarországi világhálón – ha csak részben és ha csak nyomokban is – mégiscsak megvalósul, és ebben talán nem is annyira (vagy legalábbis nem egyedül) az játszik szerepet, hogy a különböző hivatalok valamilyen internetes imázst szeretnének maguknak kialakítani, mint inkább az, hogy mára felismerték az ilyen módon történő közzététel hatékonyságát. Ez ugyan mit sem segít azon, hogy ennek a bizonyos elektronikus közzétételnek a formája, a célja és a tartalma egyaránt igencsak esetleges, de – mondja Szabó Máté – a lényeg mégiscsak az, hogy „megtették az első lépést az információs szabadság helyi megvalósulásáért”. Elvégre innentől kezdve tényleg semmi akadály nem lesz annak, hogy a jövőben bármilyen, az állampolgárok számára is hasznos tartalmat feltöltsenek a világhálóra. „Ha tehát egy-egy közérdekű adatfajta hiányzik is valamelyik oldalról, a hiány könnyen pótolható” lesz.

Ami azt illeti, Simon Éva fentebb már említett cikke szerint a világ mintha nem állna olyan rosszul az adatvédelmi nyilatkozatok terén sem: míg 1998-ban a legnépszerűbb hálózati honlapoknak még csak 71%-a tett közzé ilyen nyilatkozatot, ez az arány 1999-ben már 93% volt, 2000-re pedig 100%-ra százalékra emelkedett. Az pedig megint más kérdés, hogy egy 2003. évi felmérés szerint az amerikaiaknak több mint a fele gondolta úgy (természetesen teljesen tévesen), hogy ha egy hálózati honlapnak van adatvédelmi nyilatkozata, akkor ez automatikusan azt jelenti, hogy az odalátogatók adatait nem továbbítják harmadik félnek. Ugyanebben az időszakban nemzetközi viszonylatban a véletlenszerűen kiválasztott honlapoknak 1998-ban 14%-a, 1999-ben 66%-a, 2000-ben pedig már 88%-a tartalmazott adatvédelmi nyilatkozatot, ami biztatónak tűnhet.

Még akkor is, ha nálunk viszont meglehetősen máshogy néznek ki a dolgok: László Gábor PhD-hallgató arról számol be „Magyarországi weboldalak adatvédelmi nyilatkozatainak elemzése” című tanulmányában, hogy „a weboldalak döntő többségének nincsen adatkezelésre vonatkozó irányelve és politikája”: a véletlenszerűen kiválasztott honlapok közül több mint 60%, míg a látogatottsági statisztika alapján kiválasztottak körében is több mint 30% nem közölt adatvédelmi nyilatkozatot még akkor sem, ha például ingyenes tárhelyet vagy ingyenes e-mailt kínáltak – hogy a személyes adatok forgalmazásából élő állásközvetítő oldalakat már ne is említsük.

Ami pedig a mindennapi életet, illetve a munkahelyi adatkezelést illeti, Szabó Máté és Székely Iván arra hívják fel a figyelmet („A privacy védelme a munkahelyen”), hogy egyrészt ugyan jobban állunk, mint általában véve a volt szovjet blokk országai, másrészt viszont nálunk is megtalálható a fejlett országokra jellemző legtöbb probléma, és ehhez járulnak a „rendszer váltásból adódó speciális problémák”. *Horribile dictu* még olyan eset is előfordult, amikor a munkáltató nem csupán az alkalmazottak saját tulajdonában lévő mobiltelefonok hívószámának ismeretére tartott igényt, hanem az azokról kezdeményezett hívások listájára is...

Ha már a mobilok témájánál tartunk: legalábbis számomra eléggé elgondolkoztató a Pannon GSM úgynevezett „flottaszolgáltatása” is, ami lehetővé teszi, hogy a munkáltató a cellainformációk alapján figyelemmel kövesse az alkalmazottak mozgását.

Mindent egybevetve azonban, bár egyfelől igaz, hogy az adatvédelmi biztos ajánlásait számos adatkezelő leginkább a munkája értelmetlen korlátozásának tekinti, más-

felől az is igaz, hogy ezeket legtöbbször mégis el szokták fogadni, és az adatvédelmi jog – legalább egyfajta általános szinten – beépült a köztudatba.

Meglehetősen önkényes módon ez az a pont, ahol – személyes érdeklődéssel összhangban, és anélkül, hogy ezzel értékítéletet akarnék mondani – befejezem a részletesebb ismertetést, és éppen csak megemlítem, hogy a továbbiakban (egyetlen cikk kivételével, amelyben a jogász Rátai Balázs az információs önrendelkezési jog és az államtitok viszonyát vizsgálja) kizárólag olyan technikai kérdésekről esik szó, mint az „Adatbányászat és adatvédelem” (Stiffán Orsolya); a „TCP/IP protokoll anonimizálása helyi hálózatokon” (Kéri László); „A *web bug* technológia – barát vagy ellenség” (Hullám Gábor); a „Bioszkript alkalmazása elektronikus szavazásban” (Jungbauer Alexandra és Somogyi Tamás) és „Egy ideális anonim digitális pénzrendszer” (Tóth Csaba).

Viszont – ismét csak személyes érdeklődésemtől indítva – szeretném megemlíteni azt is, amivel kapcsolatban komoly hiányérzetem támadt. A könyvet letéve az volt az érzésem, hogy nyugodtan megjelenhetett volna két-három évvel ezelőtt is: nem mintha a benne szereplő írások nem a legfrissebb adatokra támaszkodtak volna, hanem mert a munkahelyi *privacy* kérdéseitől kezdve az elektronikus szavazásig és az adatvédelmi nyilatkozatokig csupa olyan témát tárgyal, amelyek reflektorfényben voltak már 2002-ben is. Az olvasónak olyan érzése támadhat, mintha azóta nem bukkantak volna fel új (és a korábbiaktól különböző) problémák, miközben külföldön – hogy konkrét példát említek – immár nemcsak a *CLE (Center for Cognitive Liberty and Ethics)* tevékenysége kap mind nagyobb figyelmet, ami azt vizsgálja, hogy a 21. századi, alkalmasint már fejlesztés alatt álló (bio)technológiák milyen hatással lesznek vagy lehetnek mindennapjainkra, de például az *EPIC (Electronic Privacy Information Center)* a köztéri kamerázások mellett külön foglalkozik a nanotechnológiában rejlő, a *privacy* biztonságára leselkedő potenciális veszélyekkel is. Vagyis a *privacy* és szólásszabadság kérdései a z eddigi helyszíneken (például a munkahelyeken vagy az interneten) kívül immár más területeken is megjelennek, és talán szerencsésebb lett volna, ha a „hagyományos” témák mellett ezeknek is szenteltek volna némi figyelmet a szerkesztők. Szerintem tökéletesen igaza volt Székely Ivánnak, amikor amellet érvelt, hogy a mindenkor adatvédelmi biztosnak proaktívnak kell lennie, és ez – személyes meggyőződésem szerint – némiképp általánosítva egyben azt is jelenti, hogy ugyanez a proaktív és a technológiák változásait is figyelembe vevő megközelítési mód nem csupán az adatvédelmi biztostól, hanem mindenkitől elvárható, aki ezzel a területtel foglalkozik.

Ami viszont nem jelenti azt, hogy mindent egybevetve ne ajánlanám jó szívvel Richard Dawkinsnak, hogy mielőtt legközelebb tanácsot akarna adni Tony Blairnek a *privacy* vagy éppen a szólásszabadság kérdéseiben, olvassa el alaposan a „Szabad adatok, védett adatok” című kötetet.